

RICK BENJAMINS (RED.) EN THEO HOBSON

Theo Hobsons gelovig humanisme

Christelijk geloof en seculier denken

SKAN DALON
EEN NIEUW SIDEPASTERS

Inhoud

VOORWOORD	7
-----------	---

DEEL I

‘DIT DEKT MIJN THEMA’S EN WEERSPIEGELT MIJN STIJL’

<i>Theo Hobson in columns, kranten en tijdschriften</i>	9
---	---

1 Een festival van het christendom.....	11
2 Atheïsme is pretentiefus en laf	14
3 De Kerk van Engeland zou John Miltons richtlijn moeten volgen	19
4 Utopie is geen vies woord.....	25
5 God en vertwijfeling	28
6 Het protestants dramatekort	31
7 Een geloofsbelijdenis	34
8 De religieuze crisis van het Amerikaans liberalisme	37
9 Homovriendelijk christendom is een zelfgenoegzame subcultuur geworden	44
10 Rowan Williams had gelijk wat rituelen betreft	48
11 Eureka! Op zoek naar een authentiek liberaal christendom.....	52
12 De terugkeer van God: de atheïstische geloofscrisis	58
13 Waarom de roep om een ‘islamitische reformatie’ lui en historisch ongeletterd is	64
14 Overdenkingen van een gemeentekunstenaar	69
15 Wat wij de kinderen van de reformatie verschuldigd zijn ..	72
16 Donald Trump heeft ons de waarde leren kennen van het westers humanisme.....	78
17 Secularisme maakt deel uit van Gods slimme plan.....	82
18 Seculier humanisme opnieuw doordacht	88
19 De natuurlijke reactie op het geloof: Maarten Luthers onbegrepen boodschap.....	101
20 Toespraak in de lijdenstijd	107

DEEL II

DE BREDE PENSEELSTREEK

De liberale protestantse theologie van Theo Hobson 117

DEEL III

'IK DENK DAT IK DICHT BIJ DE VROEGE BARTH BLIJF'

Een interview met Theo Hobson 147

Voorwoord

In dit boek wordt het werk van de Britse theoloog Theo Hobson (1972) geïntroduceerd. Hobson is een opmerkelijke theoloog, zowel naar stijl als inhoud. Hij manifesteert zich vooral in de publieke ruimte met artikelen in kranten en tijdschriften waarin hij scherp, humoristisch en polemisch uit de hoek kan komen. Zo'n vorm van publieke theologie komt niet vaak voor onder theologen, die doorgaans zijn ingebed in – en gedomesticeerd door – kerk en academie. Inhoudelijk heeft hij een heel eigen geluid, dat vooral in zijn boeken wordt ontvouwd en van een onderbouwing wordt voorzien. Hij maakt duidelijk wat geloof kan zijn en hoe het in discussies over godsdienst en religie vaak wordt misverstaan. Hij verdedigt dat het christendom de seculiere samenleving van harte moet ondersteunen omdat die waardevol is. En hij verwijt het liberale christendom dat het zichzelf in de vingers heeft gesneden door ritueel en viering te verwaarlozen. Hij bepleit een heruitgevonden vrijzinnigheid die in eigen huis overtuigend christelijk is en in de publieke ruimte uitgesproken humanistisch.

Deze introductie in Hobsons werk is verbonden met de Vrijzinnige Lezing 2019 met Hobson als spreker. Hij is opvolger van de Nederlandse theoloog Frits de Lange en de Amerikaanse theologe Catherine Keller, over wie eveneens een inleiding verscheen bij Skandalon. Deze inleiding wil het werk van Hobson in Nederland bekendmaken, zodat zijn gedachtegoed kan bijdragen aan de vormgeving van

een vrijzinnig of liberaal christendom en zijn manier van werken kan helpen om zo'n christendom te laten klinken in het publieke debat.

In het eerste deel zijn artikelen opgenomen die Hobson publiceerde in *The Guardian*, *The Spectator* en andere media. In het tweede deel wordt een verdieping van zijn theologie geboden aan de hand van zijn boeken. In het derde deel is een interview met hem opgenomen, waarin hij zijn werk en zijn positie nader toelicht.

20 | Toespraak in de lijdensstijd

MAART 2018, BBC RADIO 4

Een paar jaar geleden, toen onze kinderen nog klein waren, hielden we met Pasen vakantie in Spanje. We huurden een mooi huis in de heuvels met een klein, ijskoud zwembad waar we dapper in doken. Op Goede Vrijdag bezochten we de stad in de buurt, Girona – een prachtige, ommuurde middeleeuwse stad, die op die dag verandert in een groot religieus podium. Eerst zagen we Romeinse soldaten te paard – dat wekte vooral de belangstelling van mijn jonge kinderen – en er hing een sfeer vol van verwachting, van een dramastuk dat op het punt stond om zich in de straten te ontvouwen. We volgden de paarden naar een plein, waar zich een menigte had verzameld om een scène te bekijken uit het lijdensverhaal, die op een balkon werd opgevoerd. Het leek wel op de middeleeuwse mysteriespelen waarover ik had gelezen, waarbij de hele stad York of Chester deelnam aan het straattheaterevenement.

Toen het daarna donker werd zaten we bij de kathedraal, waar groepen boetelingen in processie langsliepen. Sommigen droegen grote geschilderde beelden van Jezus en andere figuren. Het ging niet om een paar geestelijken – het leek alsof de halve stad meedeed in de optocht; allerlei mensen, voor zover ik dat kon zien. Deze mensen droegen namelijk witte mantels en lange witte mutsen met ooggaten: het

traditionele gewaad van boetelingen. Het zag er een beetje eng uit, en dat was maar deels vanwege de associatie met de Klu-Klux-Klan. Dit schouwspel was honderden jaren geleden al omgeven met een duistere, gothic sfeer, toen Goya¹ dergelijke scènes schilderde. Ik vind die sfeer esthetisch spannend, maar ook religieus gepast. Godsdienst heeft een vreemde, intense, geheimzinnige kant en waarom zou dat niet worden weerspiegeld in uiterlijkheden?

Het zien van dit ritueel droeg bij aan een verandering van mijn denken over religie die een paar jaar eerder al begonnen was. Op een bepaalde manier was het een beweging die zich afkeerde van het denken over religie – of misschien wel eerder van het denken dat denken over religie volstaat. Ik wilde betrokken worden bij de uitvoering van mijn godsdienst in het ritueel. Het was alsof ik dolgraag het toneel op wilde, alsof ik mijn creatieve passie had ontdekt, maar nog niet helemaal wist wat ik ermee moest.

Daarvoor, in mijn lange studietijd, dacht ik dat ik voorbestemd was tot theologisch theoreticus, tot iemand die het grote idee zoekt dat het christendom kan verklaren voor zijn cultuur en het intellectueel weer respectabel kan maken. Ik zag het christendom in essentie als opperste idee waarin filosofie, ethiek en politiek werden samengebracht. Ik was wat terughoudend met de erkenning dat het ook, en zelfs vooral, een zaak was van rituele praktijk, van viering. Dat is omdat ik het moeilijk vond om aan kerkdiensten mee te doen. Ik kon geen kerk vinden met een stijl die me aangreep. Soms had ik het vreemde idee dat die hele zaak van de kerkdienst een complete revisie nodig had. Ik wist niet wat voor revisie, maar misschien zou me dat duidelijk worden als ik mijn grote theorie van de christelijke waarheid had ontwikkeld.

Toen – en behoorlijk verontrustend gezien het feit dat ik bezig was met de afronding van mijn proefschrift

1 Francisco Goya (1746-1828) was een Spaanse schilder.

– realiseerde ik me dat ik bezig was geweest woorden en ideeën over te waarderen. Plotseling werd ik gefascineerd en aangestoken door de kant van de godsdienst die ik had onderdrukt: het ritueel. Ik voelde me nog steeds ongemakkelijk bij elke feitelijke vorm van ritueel en viering, of dat nu hoogkerkelijke pracht of laagkerkelijk sentiment was. Wat me aandreef, was het idee dat het ritueel in nieuwe vormen zou kunnen worden opgepakt die overlaptten met het theater en de kunsten – het soort theater en kunst dat plaatsvindt in de publieke ruimte en dat een feestelijk karakter heeft. Ik had bijvoorbeeld het gevoel dat Londen een nieuw festival met Pasen zou moeten hebben, een carnavaleske festiviteit. Misschien kon het al die semichristelijke mensen aanspreken die nooit naar de kerk gingen – daar zijn er heel wat miljoenen van volgens de enquêtes.

Een paar jaar lang dacht ik dat een nieuwe cultuur van het ritueel de gewone kerkdienst kon vervangen, die nog steeds beperkt en saai leek. Ik wist wel dat het wat puberaal was om te klagen over de saaie kerk; zou een volwassene daar niet gewoon mee moeten leren leven? Maar ik kon het niet helpen – de cultuur van de kerk leek onaantrekkelijk, slap, toe aan een algehele herbezinning. Na een poosje werd ik toegeeflijker: ik gaf toe dat de christelijke cultuur haar conventionele, institutionele basis nodig heeft en ik vond een kerk waar ik het behoorlijk naar mijn zin had. Maar ik dacht ook – en denk nog steeds – dat de christelijke cultuur een excentrieker en extraverter aspect nodig heeft; een franje van kunstzinnig, ritueel experiment. Er zouden wat vreemde, nieuwe stukjes christelijke cultuur moeten zijn, die agnosten kunnen aanspreken op een manier waarop dat met de gewone godsdienst niet lukt, zodat je de rijkdom en kracht laat zien van deze traditie, dit verhaal, deze ware mythe.

Doordat ik dit met anderen besprak en met een paar alternatieve rituele gebeurtenissen probeerde te beginnen in plaatselijke kerken, besepte ik dat mijn belangstelling

voor de kunst, die altijd een bijzaak was geweest, op de voorgrond kwam te staan. Ik kreeg het gevoel dat ik mijzelf moest zien en presenteren als een soort kunstenaar. Dat heb ik niet heel gemakkelijk gevonden. Ik ben over het algemeen tamelijk verlegen en conservatief en nogal sceptisch over hedendaagse kunst. Het was dus een lange weg om 'uit de kast' te komen als iemand met belangstelling voor religieuze uitvoerende kunst.

Waarom koesterde ik aanvankelijk verzet tegen de kracht van het ritueel? Ik was opgevoed in een doorsnee anglicaanse omgeving, waar rituelen of 'sacramenten' natuurlijk bij hoorden. Maar ik werd aangetrokken door die soort godsdienst die woorden en ideeën plaatst boven beelden en rituele handelingen. Het ritueel moest geminimaliseerd worden, zodat ons geloof modern, praktisch, ethisch naar buiten gebracht kon worden, liever dan bijgelovig of reactionair. In de basis was ik een goede liberale protestant.

Ik betreur dat niet helemaal – ik denk dat er een unieke zelfkritiek aanwezig is in deze traditie, gepaard met respect voor liberale waarden. Maar ik betreur het wel ten dele – omdat dit het ritueel onderwaardeert. Mijn overgang van abstracte ideeën naar rituele uitvoering was op een bepaalde manier dus een katholieke overgang. Ik werd enthousiast van een aantal publieke festiviteiten die in de middeleeuwen gebruikelijk waren, en die later werden onderdrukt door de reformatie. Op de dag van Sint Joris waren er bijvoorbeeld tal van parades met enorme van vlechtwerk vervaardigde draken die vuur spuwden – totdat Elizabeth Tudor² ze verbood.

Maar mijn overgang was ook een ontwaken voor iets dat nog ouder was dan het katholicisme – de vitaliteit van oude heidense godsdienst. Ik werd aangetrokken tot het politiek gevoelige concept van het primitivisme – voor een

2 Elizabeth I, koningin van Engeland en Ierland van 1558 tot 1603.

deel doordat ik James Frazer's³ *The Golden Bough* [De gouden tak] las, een klassieke, antropologische studie. Ik vond het idee van rumoerige, kleurige tribale rituelen prachtig, waar de hele gemeenschap zich omheen verenigde. Ik kreeg het gevoel dat een christelijke vernieuwing alleen kon opkomen uit een neomiddeleeuwse, neopaganistische, neoprimitieve geest. Het leek me dat verschillende culturele gebeurtenissen een glimp lieten zien van deze mogelijkheid – de viering van het Chinese nieuwjaar in Soho met dansende leeuwen en voetzoekers, de marathon van Londen, politiek protest, koninklijke praal, het vertoon van voetbalfans, openbare kunst, muziektfestivals, Halloween – waarom omarmde de christelijke cultuur de geest niet van publiek vertoon, vermaak, festiviteit? Misschien is het een Engelse tekortkoming, de veronderstelling dat godsdienst moet worden gemaakt tot een rustige, private aangelegenheid, steriel voor dat soort beweeglijkheid.

Of misschien is het een Noord-Europees protestants probleem. Want in mondiaal opzicht is het christendom een behoorlijk levendige godsdienst; er zijn tal van openbare, christelijke vieringen in Latijns-Amerika, Afrika en de orthodoxe wereld. De opkomst van het protestantisme lijkt samen te vallen met de opkomst van een ingetogen individualisme. En feitelijk gebeurde er nog iets anders in dezelfde tijd – een groot deel van de publieke godsdienst werd overgenomen door het nationalisme (we zijn terug bij Elizabeth Tudor). Het soort publieke godsdienst waar wij Britten nog steeds goed in zijn, is verbonden met de monarchie en de herinnering aan oorlogen – die geen van beide erg belangrijk zijn voor het christendom.

Het was dus een van mijn ideeën om een proeve van die Spaanse Goede Vrijdag naar een Londense straat te brengen. Het zou meer lijken op uitgevoerde kunst dan op een

3 James Frazer (1854-1941) was een Schotse antropoloog met een grote belangstelling voor magie en religie.

ritueel – een paar mensen die op een platform buiten een kerk zaten, terwijl ze de muts van boetelingen droegen. Het zou indrukwekkend zijn, absurd, griezelig, misschien een beetje schokkend. Natuurlijk hield ik me even in, vanwege de associatie met de Klu-Klux-Klan. Maar ik dacht dat die associatie misschien geminimaliseerd kon worden als de mutsen helder gekleurd waren, zodat ze zouden lijken op een *dunce's cap*⁴, zodat de 'dwaasheid' van het christelijk engagement werd onderstreept. Anderen zullen zeggen dat iedere associatie met een giftige, racistische beweging het hele idee aanstootgevend maakt. Dat is anders in Spanje vanwege hun eeuwenoude traditie, maar buiten Zuid-Europa is zo'n muts onaanvaardbaar omdat die aanstoot geven kan.

Ik denk dat die gevoeligheid de goede richting wijst in contexten waar geweld voorkwam dat met de symboliek verbonden is, of waar de herinnering nog niet verwerkt is. Anders denk ik niet dat we tekens en symbolen moeten willen laten bepalen door hun kwaadaardige toe-eigening. Dat geldt zelfs voor de swastika – het hindoe-teken van geluk of levenskracht dat door de nazi's werd gebruikt. In Duitsland en een aantal contexten daarbuiten kan het teken nog niet ontgift worden, maar het zou vreemd zijn om te zeggen dat hindoes het niet langer meer mogen gebruiken – daarmee zou je de nazi's en hun tekens feitelijk een soort autoriteit toekennen, een macht over andermans tekengebruik. Zo is het ook met de puntmuts. Waarom zou een fascistische beweging de geschiedenis mogen herschrijven en de legitimiteit wegnemen van een middeleeuwse traditie die tot op vandaag bestaat?

Anderen kunnen op andere gronden bezwaar maken tegen zo'n uitvoering. Welke mafkees zou zich willen laten voorstaan op zijn vrome gevoelens van boetedoening?

4 Een narrenkap of puntmuts die domoren op school werd opgezet, waarmee ze soms 'in de hoek' moesten staan.

Christenen kunnen dat net zo goed zeggen als atheïsten. Het is niet iets dat Jezus ons ingeeft om te doen, zouden ze kunnen zeggen.

Als bewijs zouden ze kunnen wijzen op de evangelielezing van Aswoensdag aan het begin van de lijdenstijd. Jezus vertelt zijn volgelingen om te bidden en te vasten in het geheim – niet zoals de hypocriet, die bidt op de straathoek en zijn gezicht en haar niet meer wast om te laten zien dat hij vast. Laat het alleen bij God bekend zijn. Laten we het stil houden – achter het gordijn – zogezegd.

Er is een kennelijke tegenstrijdigheid tussen deze lezing en wat even later gebeurt in de dienst van Aswoensdag – de deelnemer krijgt een kruisje: wordt getekend met het teken van het kruis van as om zijn of haar sterfelijkheid aan te duiden plus de status van zondaar. Is dat geen openbaar vertoon van vroomheid waarvan we net hoorden dat Jezus ons ervoor waarschuwt? Eigenlijk niet, niet echt – dat je een merkteken van as draagt, betekent niet dat je je laat voorstaan op een bijzondere prestatie van geestelijke aard – je moet het zien als iets gewoons, een doodnormale zondaar. Het zegt alleen maar: ik duid mijn leven in christelijke termen.

Mijn idee van uitvoerende kunst is eigenlijk gewoon een variant hiervan. Dit is hoe wij christenen onszelf en anderen verstaan, vooral in de lijdenstijd. Wij zien onszelf, en alle menselijke wezens, als zondaren. Dit is onze antropologie, ons begrip van mensen.

Wat betekent het dat je mensen zondaars noemt? Volgens de seculiere veronderstelling betekent het dat wij mensen belasteren omdat ze de verkeerde dingen doen – waarschijnlijk omdat ze buitenechtelijke seks hebben. Dat is wel zo'n beetje het tegendeel van wat er wordt bedoeld. Het betekent feitelijk dat geen enkel moreel gedrag goed genoeg is, er is geen ladder om uit jouw zondige staat te klimmen.

Zeker, kun je zeggen – niemand is volmaakt. Nou en? Wat wil je daarmee zeggen? Nou, in de context van het

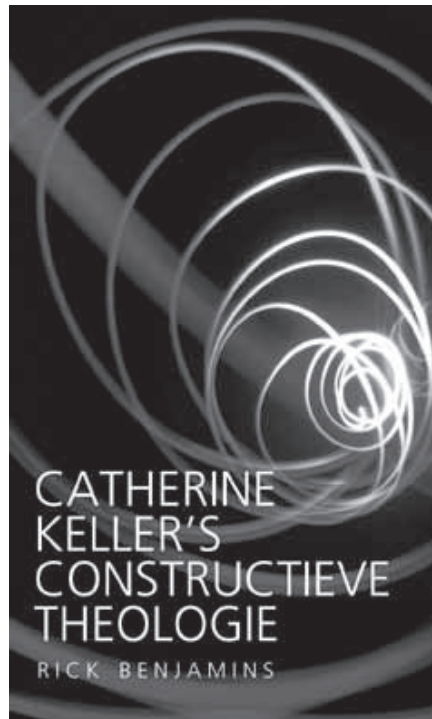
grotere christelijke verhaal is het heel radicaal. Want het christendom gelooft in morele volmaaktheid – het stelt dat de geest van volmaaktheid onder ons is, die de wereld aan het veranderen is. Maar die komt niet van ons, wij kunnen die niet claimen, bezitten, meten, inpakken. Hij verschilt van de menselijke morele inspanning die is besmet met eigengereide zelfrechtvaardiging en volstreckte kwetsbaarheid. Hij is anders dan ons. Dat onderstrepen we als we het hebben over onze gevallen staat en onze status van zondaar.

Een paar jaar lang was dit dus een van mijn maffe kunstprojecten waarvan ik me afvroeg of ik er ooit iets mee zou durven doen. Totdat ik, afgelopen jaar, besloot tot een impulsieve daad, hoe klein dan ook. Op Witte Donderdag ging ik in huis op zoek naar een groot stuk papier of karton – ik vond een oude poster van Kuifje opgerold in een koker – de witte achterkant volstond. Ik gaf die de vorm van een kegel en maakte daarin een paar ruwe ooggeten. En ik schreef er het woord ‘zondaar’ op, verticaal, de ene letter onder de andere. Toen nam ik de metro naar St. Paul’s Cathedral, mijn zondaarsmuts in een plastic tas. Ik was van plan om met mijn muts op de trappen van het voorportaal te zitten, maar daar was een processie van honderden geestelijken aan de gang die net naar binnen marcheerden, dus ging ik zitten op de trappen van een zijportaal – en ik was blij met het excuus om een beetje minder op te vallen. Ik zat daar drie uur en het grootste deel van de tijd las ik de krant. Niemand leek er veel aandacht aan te schenken, een paar mensen pauzeerden en wezen een vriend op mij, één of twee namen foto’s. Maar iemand moet mijn aanwezigheid in alle stilte hebben doorgegeven, want toen ik opkeek van mijn krant waren er plotseling twee gewapende agenten, die beleefd wilden vaststellen wat voor gek ik kon zijn. ‘Gaat het om een protest?’ vroeg de een. ‘Nee’, zei ik ‘het gaat om een getuigenis – omdat het de Stille Week is en ik een christen ben.’ Ze lieten me daarmee doorgaan.

Dit jaar zal ik niet helemaal zo alleen zijn. Ik heb een paar mensen geregeld die met me meedoen buiten een kerk in de City van Londen en ik nodig passanten uit om ook mee te doen. Wat ik hoop te bereiken? Misschien wil ik alleen maar een bescheiden statement maken: kijk, het is hier nog, die vreemde oude godsdienst – het is nog steeds een beetje duister, een beetje dwaas en een beetje machtig.

Eerder verscheen van Rick Benjamins:

CATHARINE KELLER'S CONSTRUCTIEVE THEOLOGIE

Catherine Keller (1953) is een van de belangrijkste constructieve theologen. Dit boek biedt een inleiding in haar werk en gedachtengoed. In haar theologie werkt Keller uit dat mensen met elkaar, de wereld en God verweven zijn. Ze gaat daarmee lijnrecht in tegen het hedendaagse individualisme en isolationisme.

'Catherine Keller geeft nieuw zicht op de schepping en het open einde van de geschiedenis. Haar vaak tegendraadse boeken dagen uit en roepen fundamentele vragen op. Wie niet bang is door elkaar geschud te worden, moet deze boeiende introductie van Rick Benjamins lezen.'

GIJS DINGEMANS (†) – HOGLERAAR PRAKTISCHE THEOLOGIE

Op www.trouw.nl kunt u een interview met Catherine Keller lezen: 'God doet het niet voor ons.'
